

Fronsk orð komin úr Føroyum.

Eftir Powl Skårup.

Tey flestu fronsku orðini eru arvað ella lánt úr latíni, men nógv eru lánt úr germonskum málum. Tann stóra franska etýmologiska orðabókin, sum verður givin út av W. v. WARTBURG, og sum er ætlað at vera í 17 bindum, skal hava 3 bind bara um orð sum eru lánt úr germonskum málum. Higartil eru orðini frá A til R viðgjørd. Nógv tey flestu av hesum orðunum eru komin úr ymiskum týskum málførum, men summi eru ættað úr norrønum málum, serliga frá tí norrøna landnáminum í Normandie.

Um eitt einasta orð stendur har at franskt hevur fingið tað úr føroyskum. Tað eitur á fronskum *imbrin* (ella nýggjari *imbrin*) og stendur í tí føroysku orðabókini (1928 og 1961) sum *imbrimil* (eftir *Lexicon Færoëense*), eitt gamalt navn á havgásini. Hvussu er orðið komið inn í franskt? Hetta verður ummælt í eini grein eftir FINN SALOMONSEN (1934) um føroyska fuglfrøði til árið 1800. Í tí fronsku etýmologisku orðabókini (1956) stendur um orðið, at tað varð nýtt í fronskum fyrstu ferð í tí stóru *Encyclopédie* 1765 og varð so tikið av djórafrøðingum, t. d. VALMONT (3. útg. 1775–76).

Fyrstu ferð vit finna tað føroyska navnið er í verkinum um eksotisk evni eftir CAROLUS CLUSIUS (1605). Hann skrivar um eina havgás, ið var send frá einum norskum lækna, HENRIK HØJER, sum hevði verið í Føroyum, og sum skrivaði at hon æt *Ildbrimel* á føroyskum. Tað sum

Højer og Clusius skrivaðu um fuglin varð uppafurtikið av seinri fuglafrøðingum, og summir av hesum, NIEREMBERG (1635) og JONSTON (1657), nevndu eisini tað føroyska navnið *Ildbrimel*. Á latíni róptu teir fuglin *Mergus maximus Farrensis sive Arcticus* 'stórir føroyskur ella arktiskur lómur'.

Í 1655 kom *Museum Wormianum* eftir OLE WORM, sum segði at fuglurin á føroyskum æt *Ildbrimet* og á íslenskum *Himbryne*. Hann hevði fingið at vita frá Stefán Ólafsson, »Guds orðs trúgvasta boðbera í Íslandi«, at navnið kom av *himin* + *brynja*, tí, sum orðatakið sigur, »Himbrynn hafa himneskan lit / en helvitska röddi«!

Í 1673 kom bókin eftir LUCAS DEBES, og her stóð navnið sum *Imbrim*¹⁾. Tað franska orðið kom ikki frá Højer²⁾, men hiðani, eftir tvinnum leiðum.

Sama árið skrivaði THOMAS BARTHOLIN í tíðarrit sítt, *Acta Medica & Philosophica Hafniensia*, eitt úrdrag úr bókini hjá Debes. Eitt úrdrag úr hesum kom á fronskum í 1757. Hetta úrdragið nevndi ymisk føroysk orð, m. a. *Eider* 'æða', *Imbrim* og *grindeval*. Øll hesi orðini vórðu uppafurtikin ókritiskt saman við teim føroysku fuglanøvnunum hjá Højer=Clusius í djórafrøðiorðabókini eftir M.D. L.C.D.B. (Monsieur de la Chesnaye des Bois) 1759. Umsetingin 1757 var eisini upprunin til greinirnar um *Imbrim* í náttúrufrøðiorðabókini eftir VALMONT DE BOMARE (1. útg. 1764) og í tí stóru *Encyclopédie* hjá DIDEROT og D'ALEMBERT (1765).

Men tað sær út til at hin leiðin, sum orðið *Imbrim* fór eftir frá Debes, hevur havt størri týdning. Tað er ein viðmerking í bókini hjá ANDERSON (1750) um Ísland og Grønland, Davis=strætið og onnur norðurlond. Hann skrivaði

1) Aftan á Debes fær tað ongan týdning uttan fyri Føroyar hvussu havgásin eitur á føroyskum. Tarnovius (1660–69) hevur *Indbrimel*, Svabo (1781–82) hevur fyrstu ferð *Havgaas* umframt *Imbrimil*. Nú verður *imbrimil* ikki nýtt meir.

2) Sbr. Finn Salomonsen (1934, bls. 88, n. 4).

um ein fugl, sum íslendingar róptu *Huubryre*, føyoyingar *Imbrim*, Worm *Mergus Maximus Ferrensis*, og orknoyingar *Embergoose*, og segði, at Lucas Debes bls. 128 hevði áhugað verdar frásagnir um hann.

Tað var frá Anderson, fuglafrøðingurin BRISSON (1760) visti, at *le grand plongeon tacheté* (tann stóri flekkuti lómururin) æt *Imbrim* á føyoyiskum (umframt *Ildbrimel* eftir Clusius, Worm, Nieremberg). Hann nevndi ikki Debes ella Bartholin.

Tað var eisini frá Anderson (og Brisson), tann víðagitni náttúrufrøðingurin og rithøvundururin BUFFON (1781) hevði navnið *imbrim*, sum hann nýtti sum høvuðsnavn á havgásini. Bert sum annað navn nýtti hann *grand plongeon de la mer du nord* (stóri lómururin frá norðurhavinum). Hann nevndi nógvar keldur, harímillum Anderson, men ikki Debes ella Bartholin.

Eisini tann stóra náttúrufrøðiliga *Encyclopédie Méthodique* (1784) hevði *Imbrim* sum høvuðsnavn og *Grand plongeon tacheté* (eftir Brisson) bert sum annað navn. Í náttúrufrøðisorðabókunum 1822/26, 1825/28 og 1846/47 er *imbrim* vorðið slagnavn eins og *immer* á latíni, og fuglurin eitur *plongeon imbrim*. Nú kalla djórafrøðingar fuglin *plongeon imbrin* (sí t. d. í orðabókini 1958). LEGOARANT (1858), sum LITTRÉ (1873) tók upp eftir, segði, at *Imbrim* er eitt óvísindaligt navn («nom vulgaire»), og at fuglurin annars eitur *colymbe glacial* ella *grand plongeon* ella *plongeon glacial*. Hetta síðsta navnið stendur sum tað vanliga navnið í *Larousse du XXe siècle* (1931), ið umframt *Imbrim* eisini hevur formin *Imber*; hesin má vera tikin úr latíni, tí hon nevnir tað latínska slagnavnið sum *imber* í staðin fyri tað vanliga *immer*. Vanligar franskar orðabøkur, sum ikki serliga fáast við náttúrufrøði, hava orðið *plongeon* (slektarnavnið), men ikki *imbrim*.

Eftir LITTRÉ (1873) og *Larousse du XXe siècle* (1931) er framburðurin *in=brim'* [æⁿbrim]; men tað at orðið nú skrivast *imbrin* týðir uppá at tað verður sagt [æⁿbræⁿ].

Havgásin sæst um veturin við strondina í Picardie í Norður-Fraklandi. Har hevur hon fingið eitt serligt navn, *raquet*, tað kemur av *raquer* 'spýta, harka' og sipar til, at hon hevur »helvitska rødd«. Sí WARTBURG (1960).

Sítt núverandi latínska slagnavnið, *immer*, hevur havgásin fingið av BRÜNNICHE (1764). Hann nevnir tað føroyska navnið *Ildbrimet* (eftir Worm), tað íslenska *Himbrime*, og millum tey norsku nøvnini *Hav=Immer* ella *Imber*. Tað latínska slagnavnið *immer* hevur hann soleiðis ikki tikið úr føroyskum¹⁾, men úr norskum.

Eitt annað orð hevur franskt fingið, um ikki úr føroyskum, so úr Føroyum. Tað er orðið *eider* 'æða'.

Síðan BRÜNNICHE í bók síni um æðuna (1763) fyrstu ferð skrivaði nærri um navnið á fuglinum í ymskum málum, hava málfreðingar hildið, at franskt *édredon*, eingilskt *edder=down*, *edder=fowl*, og *eider=* í hálendskum *eiderdons*, *eidereend* og í týskum *Eiderd(a)une*, *Eiderente* (= *gans*, = *vogel*) er komið úr íslenskum *æðardúnn* (framborið *ai=*) saman við handlinum við æðudúni móti endanum av 17. øld. Úr týskum er orðið komið til danskt *ederdun*, *eder=fugl*, og haðani til norskt bókmal *ederdun*, *ederfugl*, og svenskt *ejder*. Tað núverandi eingilska orðið *eider=*, sum í 18. øld avloysti *edder=*, er eftir BRADLEY í *Oxford English Dictionary* (1893) komið úr svenskum, gjøgnum umsetingina 1780 av Íslandsbrøvunum hjá svenskarinum UNO VON TROIL (1777); men tann eingilski umsetarin hevur ikki funnið orðið *eider=bird* í tí svensku útgávuni, tí hon hevur *åderfoglen* og *åderfuglen*; hann hevur tað helst frá tí týsku útgávuni 1779, sum eitur *Eidervogel*.

Úr svenskum skuldi *eider* 'æða' eisini vera komið inn í franskt gjøgnum handilin við æðudúni og varð nýtt har fyrstu ferð í 1771, eftir WARTBURG (1934). Eitt eldri franskt orð *edre*, sum er funnið í tekstum frá 1260, 1393 og 16.

¹⁾ Sbr. Finn Salomonsen (1958, bls. 52).

øld, hefur í fronskum einki samband við tað seinri *eider*. Heldur ikki *édredon* 'æðudún', sum hefur verið nýtt síðan 1700, sýnist at hava samband við *eider* í fronskum. Her aftaná tala vit bert um tað franska orðið *eider*.

Æðan varð lýst fyrstu ferð í 1655 av OLE WORM, sum fyrstu ferð nevndi navnið *eider*. Tað er frá honum, allir seinri fuglaførðingar hava navnið *eider*, t. d. WILLUGHBY (1676), SIBBALD (1684), RAY (1713), KLEIN (1750), sum allir skrivaðu á latíni, og franskmennirnir DAUBENTON í *Encyclopédie* (V 1755), BRISSON (1760), BUFFON (1783), sum skrivaðu á fronskum. Satt er tað, at *eider* er eitt av teim svensku nøvnunum, Brisson og Buffon nevna eftir LINNÉ (1746), men tað er eingin ivi í, at teir ikki nýta orðið tí Linné hefur tað, og heldur ikki tí týskt hefur *Eyder=Ente* (eftir ANDERSON 1750), men tí Worm og seinri fuglaførðingar eftir Worm hava tað. Sum íslenskt navn á fuglinum kenna teir ikki *eider*, men t. d. *aeder=fugl*, *adar*, *aedder*, *edder=fugl*, (BUFFON 1783).

Kemur tað núverandi franska orðið *eider* frá hesi vísindaligu tradisjón, sum kemur frá Worm, ella frá einari handils tradisjón, sum ikki hefur samband við hina?

Tað er neyvan nøkur grund til at halda at ein sovorðin handilstradisjón hefur verið til. Í tí fronsku handilsorðabókini eftir SAVARY (1726) stendur um »Ederdon, ou Edredon«, at tað kemur úr norðurlondum, serliga úr Laplandi, og at tað er dúnið av einum slag av falki! Handilsmenninir høvdu brúk fyri vørunavninum, *édredon*, teir høvdu ongan áhuga fyri fuglinum.

Og sjálvst um handilsmenn hava ført fuglanavnið við sær til Fraklands, er tað eingin grund til at halda, tað er hetta, og ikki nýtslan í fuglaførði, ið hefur gjørt at tað vanliga franska navnið á æðuni er *eider*. Tað rímligasta er at tað franska *eider* er komið gjøgnum fuglaførði frá Worm.

Hvaðan hefur Worm (1655) tað? Hann skrivar sjálvur bls. 302: »Anatis feræ genus quoddam ex Insulis Feroënsibus ad me delatum *Eider* vocant, quo nomine Latini

appellitent ignoro, *Anatem Plumis Mollissimis* vocare lubet.« 'Eitt slag av villdunnu, sum eg havi fingið úr Føroyum, kalla tey *Eider*; hvussu tað eitur á latíni veit eg ikki, men tað kann kallast *Anas Plumis Mollissimis* (dunna við ógvuliga mjúkum dúni).' Og aftur bls. 310: »*Anatis* feræ genus ex Insulis Feroënsibus ad me delatum, quod nullibi adeo frequens ac in Septentrione *Eider*, quo nomine Latinis vocetur ignoro, cum dubitem an ab ullo sit descriptum, *Anatem Plumis Mollissimis* vocare lubet.« Hetta stykkið er málsliga skeivt, helst vantar »vocant« eftir »*Eider*«, og tað merkir so: 'Eitt slag av villdunnu, sum eg havi fingið úr Føroyum, og sum ongastaðni er eins vanligt og har norðuri, kalla tey *Eider*; hvussu tað eitur á latíni veit eg ikki, tí eg ivist í um nakar hevir greitt frá hesum slagnum, men tað kann kallast A. P. M.'

Hóast tað ikki stendur heilt klárt, hava allir teir, sum seinri taka upp eftir Worm, skilt tað soleiðis, at hann hevir fingið ikki bert fuglin, men eisini navnið úr Føroyum. Tað er eisini rímligast at hugsa sær, at tað navnið sum varð sent niður saman við fuglinum, var *eider*, bæði tí Worm einki annað navn nevnir, og tí LUCAS DEBES (1673), ið ikki tekur fuglanøvn frá Worm (sbr. *Ildbrimet* Worm, men *Imbrim* Debes), hevir formin *Eider*¹⁾, bæði sum eintal og fleirtal.

Worm plagdi at fáa ymisk føroysk ting sendandi frá gomlu næmingum sínum, Suðurstreymoyarprestunum HANS RASMUSSEN (d. 1651) og LUCAS DEBES (frá 1651). Brøvini teirra millum vórðu prentað í 1751, men tíverri er tað brævið, sum hevir innihildið navnið *eider*, ikki har ímillum. Høvdu vit havt tað brævið, høvdu vit kanska vitað hvaðan Rasmussen ella Debes hava orðið, tí tað kann ikki skiljast sum føroyskt orð. Sjálvt um vit rokna við, at broytingin frá tí gomlu bendingini við *-r* í hvørfalli í eintali er

¹⁾ Eftir Debes stendur *Eider* hjá Bartholin (1673) og í tí fronsku umsetingini eftir hesum (1757). Men Anderson (1747/50) nevndi ikki tað føroyska navnið, og hóast Linné (1746) nevndi tað eftir Bartholin, fekk hetta ongan týdning.

hend aftan á 1670 (TARNOVIUS 1660—69 hevur *Æder* sum eintal¹⁾), kann *ei* neyvan vera føroyskt, sum hevur *æ > æa* (uttan fyri Suðuroyarmál), t. d. *Eâva* hjá SVABO (1781—82). Tað er helst komið úr íslenskum onkursvegna. Men hetta forðar sjálvsagt ikki fyri at Rasmussen ella Debes hava sent orðið til Worm.

Tað er møguligt, at Worm eisini hevur tað aðrastaðni frá. Hansara frásøgn tykist at vísa, at hann veit æðan er til eisini í øðrum norðurlondum enn í Føroyum. Kanska hevur tann mað=urin, ið hevur sagt honum frá hesum, eisini nýtt orðið *eider*.

Hetta vita vit ikki. Víst er bara, at orðið frá Worm er komið inn í fuglafrøðina, og haðan inn í franskt.

Tað er ilt at siga, hvussu sambandið er millum *eider* hjá Worm, í fuglafrøðini og í fronskum, og *eider*= í týskum, hálenskum og kanska eingilskum.

Ein grindahvalur eitur á fronskum, umframt *épaulard à tête ronde* 'bóghvítuhvalur við rundum høvdi', eisini *globicéphale grinde*. Hetta navnið er væl nýggjari enn *imbrim* og *eider*; LESSON (1828), sum innfærði *globicéphale* ('hin rundhøvduði') sum slektarnavn, hevði *conducteur* ('leiðarin') sum slagnavn á grindahvalinum. Um tað er komið bein=leiðis úr føroyskum, ella um tað er lánt úr einum máli, ið hevur lánt tað úr føroyskum, tori eg ikki at siga.

Onnur orð sýnist franskt ikki at hava fingið úr Føroyum. Tvey fuglanøvn eru lánt til onnur ikki=norrøn mál, men ikki til franskt. Orðið *sula* 'súla' varð síðan HØJER=CLUSIUS (1605) nýtt í latini (nú *Morus bassanus*), men á fronskum eitur súlan *fou* 'býttlingur'. Orðið *skua* 'skú(g)vur' er lánt úr føroyskum gjøgnum HØJER=CLUSIUS til eingilskt og eisini til latín, har sum tað verður nýtt sum slagnavn (*Stercorarius skua*, men eisini *Stercorarius catarractes*); á fronskum eitur skúgvurin *stercoraire catarracte*, eldri eisini *labbe*.

1) Sbr. Hamre í Tarnovius-útgávuni, bls. 98.

RÉSUMÉ

Mots français empruntés au féroïen.

Originaire de DEBES (1673), le mot d'*imbrim* (plongeon imbrin) a suivi deux cours différents. Par la traduction française (1757) du résumé latin de DEBES fait par BARTHOLIN (1673), il a passé dans les dictionnaires d'histoire naturelle de M.D.L.C.D.B. (1759) et de VALMONT DE BOMARE (1764) et dans l'*Encyclopédie* (1765). Par l'Histoire naturelle des pays nordiques d'ANDERSON (trad. franç. 1750), il a passé dans les ornithologies de BRISSON (1760) et de BUFFON (1781), à la suite desquels d'autres zoologistes l'emploient. Le nom latin de l'espèce, *immer*, a été emprunté au norvégien par BRÜNNICHE (1764).

Le mot français d'*eider* n'est pas venu du suédois par la voie du commerce d'édredon. Il a été emprunté à la littérature ornithologique, où l'a introduit OLE WORM (1655). Sa source — ou du moins une de ses sources — est un des pasteurs de Tórshavn, HANS RASMUSSEN (mort en 1651) ou LUCAS DEBES (à partir de 1651); mais la diphongue *ei-*, qui ne s'explique pas comme féroïenne, ne peut être qu'une graphie pour l'*æ* islandais. Il est difficile de déterminer la nature des rapports entre l'*eider* de RASMUSSEN/DEBES, de WORM et du français d'une part, et celui de l'allemand, du néerlandais et peut-être de l'anglais de l'autre.

Le mot français de *grinde*, dans *glocicéphale grinde*, est originaire du féroïen, mais il a peut-être été emprunté à une autre langue, qui, elle, l'a emprunté au féroïen.

BÓKMENTIR

- 1605 *Carolus Clusius: Exoticorum libri decem. Í Auctarium heri* (bls. 367) stendur eitt bræv frá Henrik Højer.
- 1635 *J. E. Nieremberg: Historia Naturæ. Bls. 237.*
- 1655 *Ole Worm: Museum Wormianum. Bls. 303 um Imbrim, 302 og 310 um Eider.*
- 1657 *Joh. Jonston: Historiæ Naturalis De Avibus Libri VI. Bls. 129.*
- 1660—69 *Thomas Tarnovius: Færøers Beskrivelser. Útg. av Hákon Hamre, Færoensia II, 1950, bls. 60 (sbr. bls. 88 og 98) um Indbrimel, bls. 59 (sbr. bls. 98) um Æder.*
- 1673 *Lucas Debes: Færoæ et Færoa Reserata. Bls. 127 og 128.*
- 1673 *Thomas Bartholin: Rara Naturæ in Insulis Ferröensibus, í Acta Medica & Philosophica Hafniensia, Ann. 1671 & 1672. Bls. 90.*

- 1676 *Fr. Willughby*: Ornithologiae Libri Tres. Bls. 277.
- 1684 *Sibbald*: Scotia Illustrata sive Prodromus Historiæ Naturalis. Part. II. Lib. III. Bls. 21.
- 1713 *J. Ray*: Synopsis Methodica Avium. Bls. 141.
- 1726 *Ph.-L. Savary*: Dictionnaire universel de commerce. I, bls. 1789.
- 1746 *Carolus Linnæus*: Fauna Svecica. Bls. 33, nr. 94.
- 1750 *Johann Anderson*: Histoire Naturelle de l'Islande & du Groenland, du Détroit de Davis, & d'autres Pays situés sur le Nord, traduite de l'Allemand. I, bls. 94 um *Imbrim*, bls. 90 um æðuna. Týsk útg. 1747.
- 1750 *Jac. Theod. Klein*: Historiæ Avium Prodromus. Bls. 130 (sbr. bls. 169).
- 1751 *Ole Worm*: Epistolæ. I-II, bls. 371–2 og 1117.
- 1755 Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des Sciences, des Arts et des Métiers (ritstjórar: Diderot og d'Alembert). V, bls. 396 um *édredon*, eftir Daubenton.
- 1757 Curiosités naturelles observées dans les Isles de Feroé (umseting av pørtum av Bartholin 1673), í Collection Académique, composée des Mémoires, Actes ou Journaux des plus célèbres Académies & Sociétés Littéraires Étrangères, etc.; Traduits en François, & mis en ordre par une Société de Gens de Lettres. Dijon & Paris. IV, bls. 194–203.
- 1759 M.D.L.C.D.B.: Dictionnaire raisonné et universel des animaux.
- 1760 *M. Brisson*: Ornithologie, VI. Bls. 121 um *Imbrim*, 294–5 um *Eider*.
- 1763 *M. Th. Brünniche*: Eder-Fuglens Beskrivelse.
- 1764 — — : Ornithologia Borealis. Bls. 38.
- 1764 *Valmont de Bomare*: Dictionnaire raisonné universel d'histoire naturelle. III, bls. 141–2. (3. útg. 1775–76).
- 1765 Encyclopédie etc. (= 1755). VIII, bls. 566 um *Imbrim*.
- 1777 *Uno von Troil*: Brev om Island, bls. 121 og 124. Týsk útg. 1779, bls. 115 og 116. Eingilsk útg. 1780, bls. 142 og 143.
- 1781–83 *Buffon*: Histoire Naturelle des Oiseaux, VIII. Bls. 258–260 um *Imbrim*. IX, bls. 103 ff. um *Eider*.
- 1781–82 *Svabo*: Indberetninger fra en Reise i Færøe 1781 og 1782. Útg. av N. Djurhuus, 1959. Bls. 37.
- 1784 Encyclopédie Méthodique. Histoire Naturelle. Oiseaux. II, bls. 134.
- 1807 Dictionnaire raisonné et abrégé d'histoire naturelle par d'anciens professeurs. I-II.
- 1822–26 Dictionnaire des sciences naturelles par plusieurs professeurs du Jardin du Roi et des principales écoles de Paris. XXIII, bls. 45. XLI, bls. 549–555.

- 1825–28 Dictionnaire classique d'histoire naturelle. VIII, bls. 520. XIV, bls. 76–78.
- 1828 R. P. Lesson: Histoire naturelle générale et particulière des Mammifères et des Oiseaux. I, bls. 278–285.
- 1846–47 M. C. d'Orbigny: Dictionnaire universel d'Histoire naturelle. VII, bls. 27. X, bls. 285–7.
- 1858 B. Legoarrant: Nouveau Dictionnaire critique de la langue française.
- 1873 E. Littré: Dictionnaire de la langue française.
- 1893 Oxford English Dictionary, E, av Henry Bradley.
- 1928 M. A. Jacobsen & Chr. Matras: Føroysk-donsk orðabók. 2. útg. 1961.
- 1931 Larousse du XXe siècle. IV, bls. 22.
- 1934 Finn Salomonsen: Den færøiske Ornithologis Historie indtil Aar 1800, i Dansk ornithologisk Forenings Tidsskrift, XXVIII. Serliga bls. 87–88.
- 1934–56 Walther v. Wartburg: Französisches Etymologisches Wörterbuch. III, bls. 208 um eider og édreðon. XVI, bls. 279 um imbrim.
- 1958 Harriet I. Jørgensen: Nomina Avium Europaeorum. Bls. 3.
- 1958 Finn Salomonsen: Fugleliv, i Færøerne I, serliga bls. 50–52.
- 1960 = 1934–56. X, bls. 36 um raquet.